

L'entrevista amb les famílies: un espai de comunicació significativa

III Jornades de Pràctica Psicomotriu (Bernard Aucouturier), Palma Mallorca 8/9/2000

Donat que aquests darrers anys no he treballat directament a l'escola fent intervencions educatives a l'aula o a la sala de psicomotricitat, em sembla més convenient abordar el contingut d'aquesta comunicació sobre l'entrevista amb les famílies des d'un àmbit més general. El fet que no estigui treballant a l'escola, però, no ha sigut cap impediment perquè mantingui amb aquestes un contacte de forma directa en diferents contextos (atenció a famílies amb fills que manifesten diverses problemàtiques escolars o personals, tertúlies amb col·lectius de pares i mares que es centren en aspectes educatius, ...). A banda d'això, d'un temps ençà he participat en diversos àmbits de formació coordinant activitats pensades per a millorar la relació de l'escola amb les famílies.

1. Teories que orienten el contingut d'aquest document: la sistèmica i la complexitat

Per entendre quin és el substrat que orienta la meva pràctica cal que faci referència als plantejaments sistèmics. La sistèmica, que neix com un intent d'explicar el funcionament de les estructures organitzades, explica que les diferents parts o mecanismes que les constitueixen estan interactuant entre elles de forma que la variació d'un element té repercussions en la dinàmica de la resta. Això ens situa en un mapa d'interaccions en xarxa amb una gran complexitat de retroalimentacions. La sistèmica va afavorir que es donés un pas de gegant per trencar amb una concepció de la ciència, vista des d'una perspectiva molt genèrica, excessivament lineal i determinista.

Aquest abordatge, sustentat paral·lelament en les teories de la complexitat, ben aviat va interessar a la psicologia i a la psicoteràpia. Així va néixer el que es denomina teràpia familiar sistèmica, que es fonamenta en els principis generals de la sistèmica i hi incorpora les peculiaritats de l'àmbit en el que se aplica, que no és altra que el de les interaccions humanes. Encara que majoritàriament es va estendre en el camp de les dinàmiques familiars, ben aviat es va anar obrint als diferents contextos de les relacions humanes, ja fossin a nivell personal com a nivell institucional.

2. Regles i bases per a la comunicació humana

Podríem dir que aquest plantejament està sustentat en dos grans pilars. Un d'ells el compon la síntesi de les bases de la comunicació humana. Sobre això en podeu trobar una informació molt més detallada en el llibre de Paul Watzlawick "Teoría de la comunicación humana", de l'editorial Herder. L'altra, del que també en parla el mateix llibre, el configuren el contingut de tres regles fonamentals que conformen el que s'anomenen els sistemes oberts:

. Totalitat: cadascuna de les parts d'un sistema està relacionada de tal manera amb les altres que un canvi en una d'elles provoca un canvi en totes les altres i en el sistema total

. Retroalimentació i circularitat: és l'antítesi de la linealitat, qualsevol fenomen que provoca un canvi en una part del sistema fa que aquest canvi actui en una altra part però sense seguir un patró de causa-efecte sinó segons una seqüència molt més complexa que configura un itinerari circular obert

. Equifinalitat: en un sistema circular els resultats no estan determinats tant per les condicions inicials com per la naturalesa del procés, és a dir, idèntics resultats poden tenir inicis diferents

De la totalitat, des de la perspectiva educativa, específicament des de la dimensió de la relació amb les famílies, podríem dir que allò que succeeix en la interacció entre el/la mestre/a i els pares i mares no afecta solament als seus protagonistes sinó que té una incidència directa amb un tercer, en aquest cas el fill/a. Encara més, d'aquesta interacció no sols se'n despendrà una manera de fer de cadascuna de les persones implicades, sinó també del seu conjunt. Si ho analitzem pensant en els diferents subsistemes que conformen la comunitat educativa, la resultant de tot això adquireix dimensions molt àmplies. Podríem resumir això recollint una frase reconeguda abastament en aquesta conceptualització des de la perspectiva de la complexitat, que diu que "el tot és més que la suma de les parts".

Pel que fa a la retroalimentació i la circularitat, ens porta a pensar que no podem fer una anàlisi simplista de les vivències i explicacions de les famílies, o de qualsevol altre interlocutor, perquè al darrera d'aquestes hi ha un entramat molt complex d'interaccions i circumstàncies que no podem comprendre des dels esquemes deterministes. Potser la interpretació de la realitat des d'aquests esquemes és molt més còmode per a nosaltres, però sens dubte és injust, parcial, i defuig d'una qüestió rellevant que té a veure amb el fet de que nosaltres també formem part, encara que a vegades no ens ho sembli, d'aquestes interaccions i circumstàncies.

L'equifinalitat és una porta oberta a la confiança de que la diversitat és més un regal que no pas una dificultat, ja que ens permet tenir la tranquil·litat d'abordar les situacions des de punts de partida diferents, sabent que podem arribar a llocs similars. Això ha de flexibilitzar, sens dubte, la nostra interacció amb les famílies ja que no cal que fem servir esquemes rígids, excessivament estructurats, per ajudar-les a avançar, sinó més aviat ajustar-nos a la seva pròpia cultura i llenguatge de forma que es doni l'empatia suficient que permeti a la família recórrer aquest itinerari d'evolució.

Quant aquestes regles actuen d'una forma disfuncional els sistemes van perdent la seva flexibilitat i passen de ser sistemes oberts a sistemes tancats, i aleshores, si pensem en la dimensió relacional, és quan apareixen els conflictes personals que sovint deriven en l'aparició d'algun símptoma en el sí del sistema, com a element homeostàtic, regulador, que permeti la supervivència del propi sistema. Aquest enfoc és molt interessant de conèixer perquè ens permet donar un sentit nou als conflictes i a les patologies, entenent, per exemple, que no és l'infant el que té tal o qual dificultat sinó que, d'alguna manera ell, i la seva dificultat manifestada, són els emergents d'una problemàtica més complexa que es manté soterrada. La metàfora de l'iceberg ens pot servir, ens enganya la percepció que en tenim perquè tan sols en veiem una part molt petita.

Pel que fa a les bases de la comunicació humana, podem parlar, sintèticament, de cinc idees fonamentals:

. No és possible no comunicar: fem el que fem sempre estem comunicant alguna cosa, malgrat que la nostra intenció sigui, justament, la contrària

. La importància de la puntuació dels fets: davant de qualsevol situació relacional, podem fer-ne una anàlisi segons la perspectiva des de la que ens la mirem; tindria a veure amb la capacitat de posar-nos en el lloc de l'altre, flexibilitzar l'enfoc de la nostra mirada i el color del vidre amb el que observem la realitat

. La funció del llenguatge analògic i el llenguatge digital: sabem que la paraula, com a molt, té una incidència del 30% en la significativitat de la comunicació, això ens parla de la importància del llenguatge analògic (mirada, gest, to de la veu, postura, ...) i, per tant, ens ajuda a ser més conscients de que sovint podem estar dient una cosa verbalment però a la vegada podem estar enviant un missatge analògic totalment diferent, perquè el que sentim és diferent del que diem, i el nostre interlocutor o interlocutors rebran aquesta ambivalència, la qual cosa pot generar disfuncions diverses

. Els aspectes del contingut i de la relació: habitualment en les interaccions amb els altres posem l'èmfasi en el contingut sobre el que versa la comunicació, però oblidem que en qualsevol relació hi tenen la mateixa importància, o més, els aspectes que tenen que veure amb les peculiaritats de la mateixa relació, vinculats als afectes, les emocions, les expectatives, ...

. La necessitat d'establir la diferència entre la persona i la funció: reflexió indispensable quan volem propiciar un canvi en el marc d'una situació conflictiva, ja que podem parlar de les accions que hom fa si garantim que respectem la persona que les fa; en una paraula, un nen no és bo ni dolent, una família no és de tal o qual manera, es mostren, actuen, d'una forma ho altra, però no ho són en sí mateixes

Si tenim en compte aquestes regles des de la perspectiva educativa i/o des de la de les relacions amb les famílies, ens adonarem de la seva rellevància i vigència. Per exemple, el fet de que qualsevol acció, gest, mirada, postura, ... encara que pretengui evitar la comunicació és en si mateix un element de comunicació, ens obliga necessàriament a preparar a consciència qualsevol contacte amb les famílies. No podem pensar que aquest contacte pot esdevenir un simple tràmit de cortesia o que serveixi per cobrir l'expedient, o qualsevol altre motiu irrellevant, perquè la família se n'adonarà immediatament i aleshores reaccionarà negativament perquè se sentirà menyspreada. Amb les famílies, així com en qualsevol altre context educatiu, no podem eludir la comunicació, i si en un moment determinat no estem disponibles a aprofitar d'una forma significativa aquest espai d'interacció, és molt millor que siguem clars i que ho manifestem obertament; els altres ens ho agrairan i el nostre gest augmentarà el nivell de confiança mútua.

La importància de poder analitzar les situacions des de perspectives diferents no fa falta justificar-la. Podríem dir que és una de les capacitats indispensables per poder abordar situacions conflictives amb un mínim de garantia d'èxit. Si som capaços de no quedar-nos atrapats per una lectura restrictiva de la realitat que ens representem a nosaltres mateixos, i que a sobre volem transmetre als altres, automàticament generem finestres obertes que ens ofereixen imatges més riques i variades amb les que les famílies, o els infants, o la resta d'adults, se sentiran més identificats. No és altra tracta de cap altra estratègia que poder posar-se en el lloc de l'altre, flexibilitzar el nostre punt de vista de manera que al fer aquest exercici se'ns apareguin noves evidències, però que poden fer trontollar les nostres certeses, ancorades en la necessitat d'assegurar el nostre prestigi, el nostre poder i la necessitat de compensar la nostra incompletud.

Si jo li dic a una família: A veure si ho entenc, vostés m'estan dient que això és d'aquesta manera, voldria que m'ho confirmessin o en tot cas que m'ho matisessin per saber si ho he entès correctament!, estic possibilitant entrar en un diàleg on es posi en joc un possible punt de vista personal inamovible i estic facilitant que la família pugui explicar-se d'una altra manera, completant la meua lectura, modificant-la, o el que correspongui, però, a més a més, els estic dient que vull comprendre la seva situació abans d'emetre qualsevol opinió o judici. El simple exercici d'aturar-se i dir-se a un mateix: què sentiria i/o pensaria jo si en comptes d'estar en aquest cantó de la taula estigués en l'altre?, és un exercici potentíssim per poder mobilitzar aquests ancoratges dels que parlo. Les conseqüències d'aquest enfoc són potentíssimes i estan en consonància amb les filosofies del reconeixement, que contrasten de manera clara amb les de la idolatria del poder que fomenta la nostra societat, i que resulten ser una rêmora per poder establir una comunicació significativa.

Quan ens trobem parlant amb el membre d'una família, o amb qualsevol altra persona, podem fixar-nos amb la seva manera de seure, o en els seus gestos expressius, o en el tipus de vocabulari que fa servir, o en el ritme de les seves verbalitzacions, ... Si som capaços d'establir un cert mimetisme d'aquest nivell del seu llenguatge incorporant-lo a la nostra pròpia expressió, sense que això sigui una parodia barata, que sens dubte serà descoberta d'immediat i encara complicarà més la situació, veurem com la tensió de la relació disminueix, com s'inicia un torn de participació, un diàleg, molt més acompassat, i com, sense gairebé adonar-nos, es comencen a trobar punts en comú en alguns aspectes que abans semblaven a anys llum els uns dels altres.

Es tracta, tan sols, de prendre consciència de que realment el llenguatge verbal té una incidència menor en la comunicació, sent el llenguatge analògic el que hi té el paper protagonista. Aquesta consciència serà com un semàfor que ens alertarà en el moment en que les coses no van per on han d'anar i que ens indicarà que cal fer un gir significatiu, que no resulta extraordinàriament complex, sempre i quan siguem capaços de desprendre'ns de les rutines que ens donen seguretat. Cadascú de nosaltres té rutines d'aquest tipus, esquemes de funcionament estereotipats que cal flexibilitzar si volem afavorir una comunicació fluïda.

Normalment ens resulta prou senzill expressar els aspectes que tenen que veure amb el contingut d'allò que volem explicar i comunicar. Podem tenir més o menys habilitat per plantejar aquest contingut, pot ser més o menys ric, concret o complex, però si mínimament reflexionem sobre ell, els altres se'n poden emportar una idea prou clara del que volem dir-hi. Però hi ha moltes més informacions a l'hora de transmetre qualsevol idea o coneixement, per exemple, la intenció per la qual ho fem, o els supòsits que la sustenten, o les expectatives que tenim darrera d'aquesta acció, com ara la reacció que n'esperem, ... Molts d'aquests aspectes están més vinculats a fets de tipus afectiu i emocional que als fets associats al contingut. Per això és tan important tenir-los presents a l'hora d'establir la comunicació.

Fins i tot, en aquesta era de la comunicació telemàtica, això resulta d'una gran rellevància. Molts de nosaltres estem substituint part del volum d'interaccions amb les persones amb les que habitualment ens relacionem, ja sigui a nivell professional com a nivell personal, pels missatges electrònics. Aquests potencien, per les seves característiques específiques, rapidesa, possibilitat d'esquematzació, distància física, manca de nexes comunicatius analògics, ..., un tipus de missatges més freds i neutres.

Si no prenem consciència d'això ens trobarem, en molt poc temps, amb un empobriment molt important del nivell de comunicació.

Cal contrarrestar aquesta realitat introduint en els missatges el mateix nivell de clarificació dels aspectes relacionals dels que abans parlava en la comunicació "bis a bis". I sinó, fixeu-vos amb els missatges electrònics que rebeu i veure quins són els que us ajuden a vincular-vos a la persona que us els ha enviat, i quins no. Sense cap mena de dubte descobrireu que aquells missatges que contempnen informacions de caire personal, que tenen alguna part escrita en to més poètic, tenint cura del valor de les imatges de les paraules utilitzades, aquells que estan introduïts i tancats amb detalls que no van directament al gra del que es vol dir, ..., són, justament, els que aconseguen una major vinculació amb l'emissor i, de retruc, ens conviden a utilitzar els mateixos elements comunicatius, o similars, perquè predisposen a la creativitat més que a la uniformitat i a l'asepticisme.

I per acabar, crec que tots tenim experiències en les que s'ha posat de manifest la importància d'establir la diferència entre la persona i la funció. Quan en una situació relacional, sigui en el context que sigui, ens sentim renyats, menyspreats, relegats a la indiferència, ..., no hi ha dubte que la manera en que se'ns ha tramès allò que se'ns volia dir, no ha contemplat aquesta diferenciació. Si ens sentim jutjats en la interacció és perquè se'ns intenta fer creure que nosaltres som de la "manera" que ens defineix el nostre interlocutor o interlocutors. Com que aquesta "manera" és sempre una construcció de l'altre, no hi ha cap garantia de que siguem tal i com aquest vol fer-nos veure.

Per una banda, doncs, cal relativitzar aquesta construcció, i per una altra cal adonar-se de que una interacció sustentada en aquest prejudici afecta profundament l'autoconcepte de les persones. L'objectiu de la comunicació ha de ser sempre la mútua comprensió, i ha de permetre el creixement personal i la reafirmació de l'autoestima. També, ha de permetre'ns veure quins són els aspectes en els que podem millorar, però des de la perspectiva de que sempre hi ha aquesta possibilitat de canviar, que tenim capacitat de rectificar i de modificar les nostres accions i actituds.

Això tan sols serà possible si ho fem des d'aquesta perspectiva diferenciadora. Des del context de les relacions amb les famílies sabem que si les cridem per renyar-les aquestes es posen automàticament a la defensiva i la comunicació esdevé, lògicament, pràcticament impossible.

Les disfuncions derivades de no tenir en compte aquests aspectes de la comunicació humana comporten un seguit d'anomalies en les relacions interpersonals. Si féssim l'exercici d'analitzar detingudament alguns dels àmbits relacionals en els que ens movem: a l'aula amb els infants, a les entrevistes amb les famílies, als claustres amb els companys i companyes de feina, a casa amb les persones del nostre propi àmbit familiar, ..., ens adonaríem ràpidament de la influència de tots aquests elements i, reflexionant-t'hi una mica, dels efectes negatius que generen. Tan sols amb aquesta observació i presa de consciència poden fer canvis substancials en aquest sentit. Si ho fem, la nostra vida prendrà un itinerari molt diferent, molt més ric i satisfactori, i les nostres relacions personals i professionals prendran un caire molt més positiu. Val la pena treballar en aquesta direcció i dedicar-hi l'esforç que calgui perquè els resultats prou s'ho valen.

El resultat de les diverses confluències d'aquests dos pilars és el que ha propiciat les diferents corrents de teràpia familiar sistèmica. Per conèixer-les podeu consultar el llibre de la Lynn Hoffman "Fundamentos de la terapia familiar", de l'editorial Fondo de Cultura Económica.

3. Un punt de partida per situar-nos davant de l'entrevista

Tenint com a teló de fons aquest marc teòric, m'agradaria abordar el tema de les entrevistes des de l'anàlisi d'algunes de les regles o principis que hi esdevenen fonamentals. Per a fer-ho hem de ser sensibles als diferents elements que estructuraren l'abordatge sistèmic de les relacions humanes. L'objectiu bàsic de qualsevol relació amb la família ha de ser la comunicació.

No s'hi valen succedanis, com pensar que sí, que cal ser atents i respectuosos amb ella però que, a la fi, la nostra obligació, com a professionals que som, és explicals-hi el que els toca fer perquè al seu fill o filla li vagin les coses millor. Això és sempre un risc perquè és el resultat d'una mirada endocèntrica, que té les seves arrels en una cultura escolar de màximes i estereotips, a banda que comporta judicis de valor que no sempre responen a la realitat, com el que sovint sentim com a rerafons de la nostra omnipotència i que té que veure amb el fet de que l'acreditament d'un títol ens atorga un poder que no pot ser discutit.

Quan una família és cridada per primera vegada a una entrevista, per dir-ho d'alguna manera, quan encara no ha estat malejada pel sistema escolar, fins i tot malgrat la bona voluntat de una part important dels membres d'aquest sistema, no espera que li diguem si el seu fill es porta bé o malament, si sap fer tal o qual cosa, si ha desenvolupat aquesta o aquella altra capacitat, ..., i, malgrat que a vegades sembli dir-nos el contrari, espera que li diguem, de la forma que sigui, que el seu fill existeix per a nosaltres, que li hem dedicat un temps, que estem esforçant-nos per conèixe'l i que en garantim la seva seguretat física i afectiva, que tenim un projecte per a ell, en definitiva, que ens l'estimem, , tot i que també ha de quedar clar que amb aquesta estimació no es corre el risc de que ells siguin tinguts en segon ordre, o pugui minvar l'estimació que senten els seus fills envers ells.

4. Altres aspectes importants a l'hora de reflexionar sobre les entrevistes

Això ens porta a dos principis fonamentals. El primer seria que la família sempre fa pels seus fills allò que creu millor en cada circumstància, malgrat a vegades s'equivoqui, malgrat a vegades no trobi el camí més encertat. El segon, que ningú ha ajudat als pares i a les mares a compartir i a trobar estratègies per abordar les dificultats que comporta fer de pares i mares.

En els darrers anys l'estructura de la família ha canviat a una velocitat vertiginosa i les estructures socials, institucionals, especialment l'escola, no han sabut adequar-se a aquesta pressionant perspectiva temporal. Això fa, per una banda, que els educadors ens trobem sovint desorientats perquè estem intentant copsar una realitat diversa amb paràmetres caducs, i per una altra, que educar els fills, tal i com diu en Folch i Camarassa, sigui cada vegada més difícil. Abans sempre hi havia un referent adult permanentment a les cases, ara, massa sovint, fins i tot la televisió fa de cangur.

Per la mateixa regla de tres, tampoc als educadors ens han ensenyat massa bé a situar-nos davant d'aquests reptes i quan ens sentim desbordats per situacions més o menys conflictives responem amb el bagatge més primari que tenim, que és el que nosaltres vàrem viure de petits, i que no sembla que pugui ser massa discutit perquè també era funcional. Això fa que ens trobem en una cruïlla complexa i difícil de vehicular. De totes maneres ens hem de deixar guiar pel sentit comú, assumir les dues regles que abans comentava i marcar-nos com a fita que l'objectiu és realment comunicar amb la família, que no pot arribar per altra via que a partir de la construcció d'una confiança mútua. De fet l'entrevista, nom que també caldria revisar perquè té moltes connotacions que no s'ajusten a les intencions que aquí es defensen, estereotips que sovint ens fan entrebancar més que no pas ens ajuden a clarificar, és una excusa per a poder afavorir aquesta confiança.

Com podem esperar que la família tingui interès per escoltar-nos i explicar-nos el fons de les coses que els preocupen dels seus fills i filles, d'allò que no els va prou bé, d'allò que no se n'en surten, o fins i tot de les seves il·lusions, esperanços, satisfaccions, perquè no oblidem que molt sovint la família intenta vendre'ns una imatge que és la que ells s'imaginen que pot resultar menys punible i culpabilitzadora, menys amenaçant des dels estereotips culturals, si no s'ha donat aquesta confiança bàsica de la que parlo?

Hi ha un llibre de la Ruth Swartz, "Idolatria del poder y/o del reconocimiento", Grupo Editor Latinoamericano, que planteja un dilema molt important, que també és a la base de tota relació humana, al reflexionar sobre la prepotència del poder i la pràctica del reconeixement personal. La nostra societat, tal i com ha anat evolucionant, és una societat que sembla sustentat-se fonamentalment en les relacions de poder, i això és probable, és poc encoratjador però, d'entrada, no ho podem canviar directament perquè l'entramat dels interessos econòmics i culturals és molt potent. Malgrat tot, a l'escola, en la nostra relació amb els infants, en la nostra relació amb les famílies, a la vida quotidiana, en la nostra relació amb el context en el que habitualment ens movem, podem fer un canvi substancial en aquesta direcció, que té un valor, passat, present i futur, incalculable: podem canviar el nostre paradigma relacional i contemplar-lo des de la perspectiva del reconeixement.

Si quan cridem a una família abordem la relació a partir del que sabem com a mestres, del que diuen els llibres i els especialistes, ..., trobarem una resposta, la majoria de vegades, de la mateixa tipologia. Potser algunes famílies, derrotades, aclaparades per la seva impotència, ens faran reverències i ens diran a tot que sí, tot i que després, si les miréssim pel forat de la porta veuríem com dins a casa continuen reproduint els mateixos esquemes. Són famílies sense recursos pel canvi o senzillament famílies que s'han fet resistents al sistema.

Més sovint, en el moment actual en el que el prestigi de l'educació i dels mestres està en les cotes més baixes, ens trobarem amb famílies que ens retornaran la seva participació amb la mateixa moneda, es tancaran en banda, defensaran la seva posició i acusaran a l'escola i als mestres de totes les desgràcies que els passen als seus fills. Se sentiran agredides i respondran atacant-nos. I m'atreviria a dir que tots nosaltres hem sofert més d'una vegada les conseqüències d'aquest atac, que si no l'anàlitzem des del seu significat profund, ens deixa totalment desorientats, perquè nosaltres som els "bons", que estem fent la nostra feina el millor possible, i ens sentim profundament

abatuts, desencantats i dolguts. Això és l'esquema antitètic del que possiblement preteníem d'entrada. És un mal model que a més a més, mica en mica, es va convertint en una bola més gran i comporta un deteriorament significatiu de les relacions amb els infants, sigui a casa, a la llar, sigui a l'escola, a la classe.

Cada família té la seva cultura, cada casa és una història, cada infant és un mon. Nosaltres no som omnipotents, no ho podem resoldre tot, no ho sabem tot (i sovint donem per sobreenteses masses coses), tampoc ho hem de saber tot, en el fons, qui som nosaltres per pretendre canviar a la família si desconeixem moltes de les coses que fan que actuïn d'una forma determinada? Aquestes serien un altre parell de regles. Hem d'acceptar la humilitat de que no podem abastar-ho tot, i no tenim cap dret, d'entrada, a canviar res que no formi part del propi procés i cultura de la família.

Cal que escoltem més que no pas parlar, cal que retornem a les diferents parts de la comunitat educativa el protagonisme que els correspon. Tan sols si aconseguim això podrem conrear una comunicació significativa a partir de la confiança bàsica indispensable en qualsevol relació humana.

Potser les meves afirmacions puguin semblar una mica dramàtiques, ingènues, excessivament relativistes, o utòpiques, però no és aquest l'objectiu que persegueixo amb la meua reflexió. Estic força convençut, però, que per començar hem de ser estrictes a l'hora d'abandonar vells esquemes, "sin prisas pero sin pausas" com diu l'antic proverbi castellà i mica en mica deixar-nos impregnar d'aquest interès per cercar la confiança de la família sense abandonar el nostre rol de mestres. També ens ha de quedar clar que no som assistents socials, que no som psicoterapeutes, que no som capellans, ..., però cadascú ha de saber com i quan hi ha de posar una mica d'aquests ingredients perquè la comunicació que finalment esdevingui amb la família els hi sigui d'alguna ajuda per aconseguir modificar aspectes que les tenen estancades i que els hi generen dolor.

I sabeu quina és la cosa més important que podem mobilitzar en les famílies?, que recuperin la confiança en sí mateixos, en les seves pròpies capacitats. Totes les persones, tots els sistemes humans, passen per cicles vitals, afronten crisis i desestabilitzacions, i la garantia més evident de que no aconseguiran superar-les té a veure amb la pèrdua de l'esperança de que ells mateixos poden recuperar les eines, tornar a trobar la manera de fer-les funcionar efectivament, com en altres moments ho havien fet, per poder continuar avançant fins a superar les dificultats i, més endavant, tornar a trobar-se amb un nou escull.

La pregunta inicial, doncs, potser no sigui la de si sabem què hem de dir a la entrevista, o com l'hem de fer, enfocar, qui hi participarà per part de la família i per part de la institució, sinó més aviat si estem en disposició d'entrar a aquest nivell de relació, si estem convençuts de que en primer lloc cal afavorir aquesta confiança mútua que permeti una comunicació que sigui enriquidora per a tots els implicats, educadors/res, pares i mares, i els propis protagonistes, els infants. O és que moltes vegades no us heu trobat fent una d'aquestes entrevistes en les que no sabeu com ha pogut donar-se que ja ningú parla dels infants, tothom intenta emportar-se el gat a l'aigua, portar la raó al seu terreny, perdent de vista l'origen de la trobada, justament perquè s'ha entrat en una escalada simètrica en la que el que importa és qui té la raó o qui la pot fer prevaldre per davant de la de l'altre. No existeixen raons absolutes, les famílies i

nosaltres no estem en dos bàndols oposats, treballem amb el mateix objectiu i necessitem ajudar-nos mútuament.

Aquesta ajuda ens permetrà conèixer millor als infants i, paradoxalment, ens permetrà conèixer-nos millor a nosaltres mateixos, així com entre els propis adults. Qualsevol nou sentit que donem a un esdeveniment que ens preocupa, és un element significatiu que ens aporta informació de la nostra manera de ser i d'estar en el món. Els nostres fills són catalitzadors de les experiències que han marcat d'una forma significativa la nostra vida i aquest fenomen ens informa de la dificultat que tenim, moltes vegades, d'acceptar allò que preferiríem no veure o recordar, per la càrrega emotiva que ho acompanya.

Què és el que fa que tot això, que gairebé és de sentit comú, sigui tan difícil de portar a la pràctica? Perquè no crec que es tracti de plantejar-nos que igual que nosaltres podem, hem de "baixar del burro", per dir-ho d'alguna manera, també ho pot fer la família, que de fet és la usuària de l'escola. Això no s'aguantaria per enlloc perquè sembla evident que nosaltres tenim una responsabilitat educativa a un nivell paral·lel i complementari de la família, però tenim molts més recursos al nostre abast: formació, treball de reflexió en equip, a vegades supervisió, ..., mentre que la família se les ha de veure amb la situació, la major part de vegades, tota sola.

Si nosaltres ens utilitzem de model, millor dit, si la nostra actitud, la nostra manera d'establir la relació i la comunicació es construeix a partir d'aquestes regles que estem esmentant, i de moltes altres que de ben segur se'ns poden acudir reflexionant conjuntament, això constituirà un isomorfisme, un modelament, que en la mesura dels recursos dels que disposi la família, s'incorporarà a la seva pròpia experiència. I aquesta, a més a més de l'ajuda que se'n pugui esdevenir pels infants, és la conquesta més gran que podem obtenir. Aquest fet de l'isomorfisme té una gran importància perquè és justament el que permet generalitzar actituds i formes d'intervenció, estils d'interacció. El tipus de comunicació que la família visqui en la seva relació amb nosaltres serà la que podrà transmetre després en el seu propi context familiar en la relació amb els seus fills. Això va molt lligat al fet de que cal ajudar a la família a trobar el sentit del que fa i del que no fa, més que no pas dils-hi el que fan malament i el que, per contrapartida, haurien de fer, cal ajudar a la família a apropar-se millor als seus fills i filles. Aquesta troballa afavoreix el plaer de la comunicació i permet la influència positiva del modelament. Perquè això sigui possible, hem d'escoltar més que parlar. Fora bo que la família pogués escriure sobre la seva experiència, o representar-la des de qualsevol àmbit expressiu que no sigui tan sols la paraula, per exemple, a partir de senzilles dramatitzacions.

Amb tot això no responc a la pregunta que jo mateix feia. Ni amb tot el que he comentat aporto gaires solucions concretes, i seria just que els potencials lectors us queixéssiu d'ambdues coses, però igual que crec en les potencialitats de les famílies perquè amb petites o grans col·laboracions externes puguin retrobar el seu propi camí d'equilibri, també crec en les potencialitats del nostre col·lectiu d'educadors i educadores per a cercar referents que ens ajudin a trobar les respostes i estratègies que ens permetin desenvolupar una pràctica més coherent, entenent aquesta recerca de coherència com un procés que es construeix a partir de les incoherències temporals amb les que, ens agradi o no, hem de conviure.

5. Aspectes estructurals i organitzatius

Abans feia esment a alguns elements que són els que donen contingut a les entrevistes, aspectes estructurals i organitzatius. De cap manera voldria donar a entendre que aquests aspectes no siguin importants, ans al contrari, són uns instruments indispensables perquè l'entrevista pugui tenir èxit. Caldrà dedicar un temps a planificar, caldrà pensar en la adequació de l'espai, caldrà marcar-se uns objectius, un fil conductor, una manera d'arribar a conclusions i establir contractes que siguin entenedors i aplicables per la família, i caldrà fer-ne un seguiment. Cadascun d'aquests elements té la seva importància i cal preveure'ls convenientment i utilitzar-los d'una forma sistemàtica.

En la meva pràctica concreta, una de les eines, una de les estratègies que utilitzo, a banda de les que he anomenat, i que em funciona força bé, és el genograma, que no és altra cosa que l'esquema ordenat del parentiu de les diferents generacions de progenitors, amb algunes dades temporals, geogràfiques i funcionals. Parlo de l'entrevista inicial, i soc conscient que sovint, quan es fan les anamnéssi familiars quan els infants van per primera vegada a l'escola, la informació sobre l'estructura de la família ja se sol abordar. Però la meua manera de situar-me davant del genograma és procurant defugir dels aspectes informatius neutres, és a dir, aquells que permeten obtenir unes dades de tipus més estadístic, per tal d'entrar en una dimensió més biogràfica, cercant el fil conductor d'una història que s'ha anat construint al llarg de la primera infància del nen, així com en l'antesala d'aquesta etapa, amb les interaccions dels seus progenitors i avantpassats. No es tracta d'una recerca científica, exhaustiva, sinó més aviat d'un interès per anar aportant dades a una narració que ens permeti comprendre millor a l'infant del que estiguem parlant.

Andrea Canevaro planteja en el seu llibre "Els infants que es perden al bosc", de l'editorial Eumo, una estratègia que em sembla molt interessant, i que complementaria el que deia fa un moment: la monografia. Es tracte d'un projecte de treball per tal d'elaborar la història d'un infant al llarg del temps en que és atès en una institució, mirant d'evitar caure en els prejudicis i els estereotips que tan sols poden conduir a les etiquetes que tant sovintegen en els centres educatius. Una de les grans aportacions de la monografia és que es fa en grup, amb la col·laboració dels col·legues què, d'una forma directa o indirecta, intervenen en l'educació de l'infant, i que periòdicament posen en comú les seves experiències relacionals amb ell i les seves observacions envers els seus avenços, estancaments o regressions, fonamentalment en l'àmbit comunicatiu, encara que és evident que aquest va lligat a tots els altres àmbits del desenvolupament de l'infant, especialment el cognitiu.

És una proposta de cooperació educativa que treballa en la direcció de millorar les condicions de l'escolarització dels infants atenent als seus processos de creixement. Tenint en compte aquest instrument penso que podria ser interessant plantejar les entrevistes des d'aquesta perspectiva, tant des del punt de vista de la possible participació d'altres professionals que col·laboren en la construcció de la monografia, i que poden fer una aportació significativa en el marc de la mateixa entrevista, com des del punt de vista de fer la pròpia monografia, o alguns aspectes d'aquesta, conjuntament amb la família.

En el marc d'aquesta reflexió crec que també és important oferir-li a l'infant el protagonisme que es mereix, permetent-li, sempre que les circumstàncies ho facilitin i

es doni un acord entre les parts, participar directament a l'entrevista. Això evitarà que la família tingui que fer d'intermediària, facilitarà que l'infant plantegi el seu punt de vista i afavorirà la seva presa de responsabilitats. Cal adequar aquest plantejament a l'edat dels nens i nenes, a les característiques de la família i a les temàtiques sobre les que es treballi amb elles.

Recuperant el fil del que parlàvem dels aspectes estructurals i organitzatius, no podem esperar que la improvisació sigui un bon recurs, malgrat que normalment a les escoles i a les institucions educatives sols mancar temps per fer aquestes coses amb un cert rigor. Calen documents on deixar anotades totes aquestes coses i fa falta una bona coordinació entre tots els implicats, internament a la institució i externament, per tal de que la família no es senti un objecte d'intercanvi, un sac de problemes que es trasllada d'un lloc a l'altra, i a tot arreu fa nosa.

La meva intenció inicial, amb el contingut d'aquest document, no era massa ambiciosa, tan sols volia emfasitzar una mica aquestes prèvies que considero imprescindibles per aconseguir, conjuntament amb els aspectes més instrumentals, el resultat que cerquem, que imagino no és un altre que el d'ajudar als infants a ser més feliços i a les famílies a sentir-se més segures davant de les circumstàncies desfavorables.

Hi ha una cita en el llibre "La veu de l'altre", del grup de treball de l'ICE de la UAB sobre els valors, que diu: "Cada infant que neix porta sota el braç una biografia que cal construir". Fem d'aquesta proposta un repte per a cadascuna de les nostres intervencions educatives

Carles Parellada Enrich
Esparreguera a 3 de setembre del 2000

Bibliografia

El punto ciego
Daniel Goleman
Editorial Plaza i Janés

Educar els fills: cada dia és més difícil
Folch i Camarasa
Editorial Eumo

L'experiència emocional d'ensenyar i aprendre
I. Salzberger i altres
Editorial Rosa Sensat i Edicions 62

Els infants que es perden al bosc
Andrea Canevaro
Editorial Eumo

Idolatría del poder o del reconocimiento
Ruth Schwarz
Grupo Editor Latinoamericano

Fundamentos de la terapia sistèmica
Lynn Hoffman
Fondo de Cultura Económica

Teoría de la comunicación humana
Paul Watzlawick
Editorial Herder

Família y escuela
E. Dowling y E. Osborne
Editorial Paidós

El mago sin magia
Mara Selvini i altres
Editorial Paidós

El lenguaje del cambio
Paul Watzlawick
Editorial Herder

Las siete leyes del caos
John Briggs y David Peat
Editorial Grijalbo

La trama de la vida
Fritjof Capra
Editorial Anagrama